

اوباشگری و فضاهای بی‌دفاع شهری (مورد مطالعه: منطقه اسلام‌آباد زنجان)

منا غلامی^۱، محسن کلانتری^۲

تاریخ دریافت: 1400/08/17

از صفحه 33 تا 60

پژوهشنامه جغرافیای انتظامی

تاریخ پذیرش: 1400/11/25

سال نهم، شماره سی‌وششم، زمستان 1400

چکیده

از جمله پیامدهای ناگوار مهاجرت به شهر زنجان، شکل‌گیری مناطق اسکان غیررسمی است. منطقه اسلام‌آباد از جمله مناطق بزرگ اسکان غیررسمی در شهر زنجان است. یکی از مسائل این منطقه ناهنجاری‌های اجتماعی است. بر این اساس پژوهش حاضر با هدف بررسی تأثیر اوباشگری بر شکل‌گیری فضاهای بی‌دفاع در منطقه اسکان غیررسمی اسلام‌آباد انجام شده است. روش پژوهش توصیفی-تحلیلی است و داده‌ها با روش مشاهده، برداشت میدانی و بررسی مدارک و اسناد استخراج شده‌اند. جامعه آماری مجموعه کاربری‌ها و فضاهای موجود در منطقه اسکان غیررسمی اسلام‌آباد در شهر زنجان در سال (۱۳۹۹) است و وضع موجود را در این منطقه بررسی می‌کند. در این پژوهش اطلاعات به‌دست‌آمده با استفاده از فرآیند تحلیل سلسله‌مراتبی «ای‌اچ‌پی»^۳ و توسط نرم‌افزارهای آماری «آرک‌جی‌آی‌اس»^۴، «کسپرت چویس»^۵ مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته‌اند و یافته‌های حاصل از پژوهش نشان می‌دهد اوباشگری در شکل‌گیری فضاهای بی‌دفاع در نواحی شمالی منطقه اسلام‌آباد بیشتر رخ داده است. خیابان اصلی این منطقه از وضعیت بهتری نسبت به قسمت‌های دیگر برخوردار است و هرچه به سمت خیابان اشرفی اصفهانی که در قسمت جنوبی این منطقه قرار دارد پیش رفته، اوباشگری و فضاهای بی‌دفاع کمتر می‌شود و وضعیت، نسبتاً مناسب‌تر است. در نتیجه منطقه اسلام‌آباد از نظر وضعیت اوباشگری و فضاهای بی‌دفاع به سمت یک نوع شکاف و اختلاف فضایی بین خیابان مدنی (با ظاهر و وضعیت کاملاً مناسب) و خیابان‌های شمالی (وضعیت نامناسب) در حال حرکت است.

کلیدواژه‌ها: اوباشگری، فضاهای بی‌دفاع، زنجان، اسلام‌آباد.

^۱ - دانش‌آموخته کارشناسی‌ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه زنجان، زنجان، ایران، (نویسنده مسئول)، Monagholami8852@gmail.com

^۲ - دانشیار گروه جغرافیای انسانی و آمایش، دانشکده علوم زمین، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.

3- AHP

4- ARC GIS

5- Expert choic

شهر یک سیستم باز است که بر اساس نیازها، فعالیت‌ها و رفتارهای ساکنان آن شکل گرفته و محیط پیرامونی بر آن تأثیر گذاشته و از آن تأثیر می‌گیرد. از سوی دیگر، در درون آن عواملی وجود دارد که با یکدیگر در تعامل و ارتباط متقابل‌اند. فضای شهری بستر و ظرفی است که این تعامل در آن رخ می‌دهد (ابراهیمی فلاح، ۱۳۹۴، ص ۲). از مهم‌ترین معیارهایی که در ارزیابی شهرها و محیط‌های شهری باید لحاظ شود، کیفیت فضاهای عمومی موجود در آن است (رجبی امیرآباد، ۱۳۹۹، ص ۳۲۰). فضاهای عمومی نیز ضمن تأمین آسایش و رفاه ساکنان خود، باید آنان را به رفتارهای مطلوب تشویق و رفتارهای ناشایست را از آنان دور کند. گاهی فضای شهری قابلیت حفاظت از خود در برابر مسائل و مشکلات ناشی از عدم امنیت و جرائم را از دست می‌دهد و به‌نوعی با رفتارهای اوباشگری توأم می‌شود (کرکه‌آبادی و همکاران، ۱۳۹۷، ص ۲). اوباشگری را می‌توان هرگونه رفتارهای بزهکارانه و نابخردانه دانست که منجر به تخریب جاهلانه و آگاهانه اموال و اماکن عمومی، دشمنی و نابودی آثار هنری و تمدن بشری می‌شود (یزدانی و همکاران، ۱۳۹۶، ص ۱). یکی از نمودهای این نوع رفتارهای اوباشگری، فضاهای شهری ناامن و بالطبع فضاهای بی‌دفاع است. اوباشگری تأثیر عمیقی بر ایجاد فضاهای بی‌دفاع شهری دارد؛ بنابراین شهر نیازمند نگاه ویژه‌ای به موضوع اوباشگری است (محسنی تبریزی و همکاران، ۱۳۹۰، ص ۴). در کشور ما نیز با توجه به وضعیت جمعیتی که دارد و با توجه به نسبت بالای جمعیت جوانان آن، از جمله کشورهایی است که در معرض آسیب‌های اجتماعی زودرس، به‌ویژه پدیده اوباشگری قرار دارد (حقی، ۱۳۹۵، ص ۱۷). شهر زنجان نیز از این پدیده مستثنا نیست و به نظر می‌رسد اوباشگری در این شهر پدیده‌ای بارز است که منجر به افزایش فضاهای بی‌دفاع شده است.

منطقه اسلام‌آباد که محدوده مورد مطالعه این پژوهش است، در شمال‌غربی شهر زنجان قرار دارد که از حیث سلسله‌مراتب تقسیمات کالبدی در منطقه یک شهرداری واقع شده است. این منطقه به‌دوراز نظارت و رعایت اصول

ساخت‌وساز مسکن استاندارد و بدون زیرسازی استاندارد بنا شده است.

مسکن‌سازی شتاب‌زده، استفاده از مصالح نامتعارف و ناپایدار، غیرفنی بودن اکثر ساخت‌وسازها، فرسودگی مساکن، تفکیک نامناسب زمین، نارسایی و بی‌تناسبی شبکه‌های معابر و شبکه‌های ارتباطی، نبود شبکه‌های زهکشی و دفع آب‌های سطحی، کمبود شدید خدمات و زیربنای شهری، نداشتن فضاهای سبز، تفریحی، ورزشی و محیطی باکیفیت پایین زندگی و سرشار از بیماری‌ها و آلودگی‌ها، از مهم‌ترین مشخصات کالبدی این منطقه است. همچنین این منطقه یکی از متراکم‌ترین مناطق شهر زنجان است که طبق سرشماری سال (۱۳۹۵)، (۲۳۴۶۵) نفر جمعیت در آن ساکن بوده‌اند. با توجه به تراکم بالا در این منطقه می‌توان گفت فضاهای بی‌دفاع شهری و در مقابل اوباشگری، نمود و ظهور بیشتری دارد. بر این اساس پژوهش حاضر به دنبال آن است که تأثیرات اوباشگری در خلق فضاهای بی‌دفاع شهری را مطالعه کند.

شهر زنجان با توجه به رشد سریع جمعیت و مهاجرت‌های گسترده در چند سال اخیر، شاهد شکل‌گیری و گسترش مناطق اسکان غیررسمی و حاشیه‌نشینی بوده است. به دلیل وضعیت نامناسب اقتصادی این مهاجران به‌ناچار در مناطق حاشیه‌ای و مناطقی که کیفیت نامطلوبی دارند، سکونت گزیده‌اند. در نتیجه پهنه‌هایی با وضعیت نامطلوب در سطح شهر نمایان می‌شود. از سوی دیگر جمعیت زیاد این مناطق و ناتوانی در ارائه خدمات و امکانات مناسب به شهروندان موجب شکل‌گیری فضاهای نامناسب و افزایش اوباشگری شده است. برای مدیریت و ساماندهی بهتر، نخست باید موقعیت و شرایط زندگی و امکانات موجود در این محدوده‌ها مورد شناسایی و سپس با برنامه‌ریزی دقیق این معضل حل شود تا بتوان از عوارض و پیامدهای منفی گسترش این پدیده جلوگیری و یا آن‌ها را برطرف کرد. با توجه به اهمیت مطالعه فضاهای بی‌دفاع شهری و اوباشگری در شهر زنجان و نظر به این‌که تاکنون مطالعه‌ای در زمینه گفته شده در این محدوده انجام نشده است؛ این پژوهش کوشیده است تا وضعیت اوباشگری در محدوده اسکان غیررسمی

اسلام‌آباد را مطالعه و ارتباط این موضوع را با شکل‌گیری فضاهای بی‌دفاع بررسی کند.

پیشینه پژوهش

بررسی پژوهش‌های مربوط به اوباشگری نشان می‌دهد گرچه در کشور تاکنون مطالعه‌ای در زمینه تأثیر اوباشگری بر خلق فضاهای بی‌دفاع شهری صورت نگرفته است؛ اما در سطح بین‌المللی مطالعات جالب‌توجهی صورت گرفته است. «جینگ هان وو»^۱ (۲۰۲۰)، به پژوهش در رابطه با وندالیسم محیطی و ناهماهنگی شناختی گردشگران در یک پارک جنگلی ملی پرداخته است که در این مطالعه زباله‌های گردشگران را در منطقه آموزش طبیعت ایکساتیو در تایوان و روابط بین نگرش محیطی گردشگران، خرابکاری و ناهماهنگی شناختی را مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌دهد. نتایج نشان می‌دهد گردشگران مسن‌تر نگرش هواداری از محیط‌زیست بیشتری دارند و در فعالیتهای بیرونی کمتر احتمال اوباشگری و خرابکاری دارند. در مقابل ناهماهنگی شناختی در گردشگران جوان‌تر قوی‌تر است؛ بنابراین باید آموزش حفاظت از محیط‌زیست برای گردشگران جوان بیشتر شود. «جون. آر. اولسون»^۲ (۲۰۱۹)، در پژوهشی به مهار خرابکاری و سرقت پرداخته است. در این پژوهش یک برنامه سه مرحله‌ای وجود دارد که بر انگیزه‌ها و علل خرابکاری دانش‌آموزان و سرقت متمرکز شده است. روش‌های محدود کردن فعالیت را مشخص کرد و (۵) سال پس از پیاده‌سازی، برنامه ادامه یافت. به‌طور مداوم وقایع تخریب سالانه را از (۷۴۰۰) تا (۲۰۰۰) دلار در سال تحصیلی (۱۹۷۸ تا ۱۹۷۹) کاهش داده و تعداد حوادث خرابکاری را از (۹۷) به (۳۰) در سال در همان زمان کاهش داده است. «آندره لسیناک»^۳ (۲۰۱۸)، به پژوهشی با عنوان «تجزیه و تحلیل فضایی دسته‌های انتخاب‌شده از جرائم در کراکوف بر اساس داده‌های نقشه ایمنی امنیت ملی» پرداخته است که نتایج پژوهشی درباره توزیع فضایی اعمال

1- Jing-Han Wu

2- John R. Olson

3- Andrey Lisinak

خرابکاری و مصرف‌الکل در مناطق ممنوعه را ارائه داده است. این مطالعه از اطلاعات مربوط به جرائم مختلف در کراکوف که توسط شهروندان شهر گزارش شده است و بر روی یک نقشه تعاملی-نقشه خطر، ایمنی ملی را نشان داده است. «متلانگ و همکاران»^۱ (۲۰۱۵)، در پژوهشی به اوباشگری و رفتار ضداجتماعی در جامعه مدرن پرداخته‌اند و نشان دادند که تمرکز بسیاری از این کارها در انگلستان بوده است. اگرچه نمونه‌هایی در سراسر جهان به‌ویژه استرالیا و ایالات متحده استفاده شده است. آن‌ها دریافتند که اکنون زمان آن است که به کشورهای دیگر، چشم‌انداز بین‌المللی و تطبیقی نگاه منظمی داشته باشند و نتیجه گرفتند در بعضی موارد تجربه در انگلستان و در کشورهای دیگر تکرار شده است؛ اما در موارد دیگر تفاوت‌های اجتماعی و فرهنگی از لحاظ تجربه خرابکاری را مشخص کردند. «ورونیکا مگler و همکاران»^۲ (۲۰۱۴)، به تجزیه و تحلیل فضایی گرافیتی در سان فرانسیسکو پرداختند که یافته‌ها با فرضیه‌های دوگانه گرافیتی مطابقت دارد و شکاف گرافیکی به‌عنوان نشانه‌ای از اختلال اجتماعی مطابقت دارد.

در ایران نیز «زینب کرکه‌آبادی» (۱۳۹۷)، پژوهشی با عنوان «عوامل مؤثر در ایجاد رفتارهای وندالیستی شهروندان سمنانی در بافت‌های فرسوده شهری» انجام داد و به این نتیجه رسید که در بافت فرسوده شهر سمنان با احتمال (اطمینان) (۹۵) درصد از بین کلیه عوامل مؤثر بین «میزان رفتارهای وندالیسم شهروندان» و «عوامل کالبدی» رابطه معنی‌دار مثبت وجود دارد و وزن رگرسیونی استاندارد شده بین متغیرها برای مدل نظری پژوهش (۱۰۰۸۱) است که بالاترین عدد بین عوامل دیگر است. دیگر نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که تغییرات عملکرد میزان رفتارهای وندالیسمی بیشترین وابستگی را به عوامل کالبدی و کمترین وابستگی را به عوامل اقتصادی دارد. «محمدحسن یزدانی» (۱۳۹۶)، به بررسی «وندالیسم در فضاهای عمومی شهری (مطالعه موردی شهر اردبیل)» پرداخته است و نتایج پژوهش او حاکی از اثبات فرضیه‌های مورد نظر

1- Matt Long et al

2- Veronika Megler et al

اوست که عدم کنترل و نظارت اجتماعی ناهماهنگی بصری و احساس ناکامی و اجحاف از علل گرایش به وندالیسم در فضای عمومی شهر اردبیل بوده است؛ بنابراین تغییر و دست‌کاری مداوم محیط و ارزیابی آن از اهمیت زیادی برخوردار بوده، چراکه روابط محیط و رفتار پویاست. «علیرضا بندرآباد» (۱۳۹۶)، نقش «عوامل محیطی مؤثر بر تخریب گرایشی (وندالیسم) در کیفیت عرصه‌های عمومی شهری (نمونه موردی: محله کبابیان همدان)» را بررسی کرده است که نتایج پژوهش او نشان می‌دهد نبود نظارت عمومی فقدان نورپردازی و وجود علائم و نشانه تخریب از جمله عوامل مؤثر بر بروز تخریب گرایشی و کاهش میزان امنیت و کیفیت فضاهای شهری هستند؛ همچنین دیگر نتایج پژوهش حاکی از آن است که تغییر در عوامل محیطی در فضاهای شهری موجب کاهش و یا تغییر مکان وقوع رفتارهای تخریب‌گرایانه افراد در فضاهای شهری عمومی می‌شود. مطالعات زیادی در سطح بین‌المللی و در سطح کشور در رابطه با اوباشگری و فضاهای بی‌دفاع شهری صورت گرفته است که به چند مورد از آن‌ها اشاره شد؛ اما در هیچ‌یک از مطالعات صورت گرفته به رابطه اوباشگری و فضاهای بی‌دفاع شهری و ارتباط بین آن‌ها اشاره نشده است و هریک را به صورت جداگانه بررسی کرده یا با مطالعات روان‌شناختی و اجتماعی و... ترکیب کرده‌اند. در این پژوهش از بعد جغرافیایی سعی شده است به ارتباط بین اوباشگری و فضاهای بی‌دفاع شهری در سطح منطقه اسلام‌آباد پرداخته شود.

مبانی نظری

اوباشگری

از نظر لغوی، «اوباشگری» به معنای تخریب اماکن و وسایل و امکانات شهری است (فرهنگ لانگمن، ۲۰۰۳). اوباشگران گروهی هستند که اعمال خشونت‌آمیز و پرخاشگرانه از خود نشان می‌دهند؛ آن‌ها می‌توانند گستره‌ای از عادی‌ترین و آرام‌ترین شهروندان تا جنایتکاران را دربر بگیرند که بدون انگیزه‌های مالی یا شغلی، دست به جنایت می‌زنند (نبوی و دیگران، ۱۳۹۰،

کلیه ۸۵-۸۶). وندالیسم یا اوباشگری مشتق از واژه «وندال» است. آنان مردمانی جنگجو، خون‌خوار و مهاجم بودند که به‌دفعات به نواحی و سرزمین‌های اطراف قلمرو خود تخطی و تجاوز کرده، به تخریب و تاراج مناطق و آبادی‌های متصرفه می‌پرداختند. روحیه ویرانگرانه قوم وندال سبب شده است که در مباحث آسیب‌شناسی، کلیه رفتارهای بزهکارانه‌ای که به‌منظور تخریب آگاهانه اموال، اشیاء و متعلقات عمومی و نیز تخریب و نابودی آثار هنری و دشمنی با علم و صنعت و آثار تمدن صورت می‌گیرد به‌گونه‌ای به اوباشگری منتسب شود (محسنی تبریزی، ۱۳۸۳، ص ۳۱). اغلب اوباشگران مجرد و از نظر تحصیلی ناموفق‌اند. بیشتر آن‌ها با سرخوردگی‌ها، شکست‌ها و ناکامی‌های مختلف در زمینه تحصیلی، حرفه‌ای، مالی، اجتماعی و خانوادگی مواجه هستند. میزان بیماری‌های روحی و روانی، عصیبت، پرخاشگری و افسردگی در بین جوانان وندال زیاد است. این افراد به دلیل نداشتن تعادل روانی، در تشخیص هنجارها از ناهنجاری‌های اجتماعی با مشکل مواجه می‌شوند و عقده‌های روانی خود را با اقدامات خشونت‌آمیز و خرابکارانه تخلیه می‌کنند. همچنین «فقر اقتصادی» را می‌توان یکی از عوامل مهم بروز اوباشگری دانست. وجود «اختلاف طبقاتی» در جامعه می‌تواند موجب برانگیخته شدن حس انتقام‌جویی افراد پایین‌تر به افراد بالادست جامعه شود؛ مانند خط انداختن روی خودروهای دیگران (قنبری و همکاران؛ ۱۳۹۵). این ناهنجاری در فضاهای بی‌دفاع شهری با کمترین امکانات نمود بیشتری پیدا می‌کند. این پدیده نه‌تنها سالانه هزینه بسیار زیادی به ساکنان شهر وارد می‌کند، بلکه سلامت و امنیت این جوامع و مناطقی که در نزدیکی فضاهای بی‌دفاع شهری هستند را با خطراتی روبه‌رو می‌کند (محمدی بلبان‌آباد، ۱۳۸۴، ص ۱). «پاتریس ژانورن» در وجه تسمیه و تاریخچه اوباشگری می‌نویسد «روزگاری در سرزمین‌های واقع در میان رودخانه «او» در «ویستول» قومی به نام وندال، در عهد سلطنت یکی از پادشاهان بنام «ژانسریک یا گنسریک» که از سال (۴۲۸ تا ۴۷۷) میلادی سلطنت می‌کرده است، زندگی می‌کردند. آن‌ها سرزمین‌های گل (فرانسه) و اسپانیا را به تصرف

خود در آورده بودند به متصرفات روم در آفریقا حمله کرده، کارناژ را گرفته و بر مدیترانه مستولی شدند. آنان هرچه آبادانی و آبادی بر سر راه خود می‌دیدند، نابود و تاراج می‌کردند و چیزی برجای باقی نمی‌گذارند. همین شهرت تاریخی سبب شده که امروز اوباشگری را به معنی ویرانگری، وحشیگری و خرابکاری به کار برند (ژانورن، ۱۳۶۷، ص ۲۸). یکی از نمودهای این نوع رفتارهای اوباشگری، فضاهای شهری ناامن و فضاهای بی‌دفاع هستند.

فضاهای بی‌دفاع

فضاهای بی‌دفاع، فضاهایی هستند که نسبت به سایر فضاهای شهری قابلیت بیشتری برای بروز جرم دارند. عواملی مانند خلوتی محیط، بی‌نظمی، فرسودگی سبب ایجاد این‌گونه فضاها می‌شوند. به عبارتی فضاهایی هستند که هیچ‌گونه اثر مثبتی در محیط اطراف خود و استفاده‌کنندگان ندارند (قهرمانی^۱، ۲۰۰۹، ص ۴۸). فضاهای بی‌دفاع شهری مناطقی در شهرها هستند که با توجه به ویژگی‌های فیزیکی، مناطق مناسب‌تری برای وقوع جرائم هستند. این فضاها اغلب به کسی تعلق ندارند و در صورت داشتن مالک از آن‌ها نگهداری نمی‌شود. برخی از این مکان‌ها از دید عموم پنهان می‌باشند، به‌طوری‌که به‌عنوان فضاهای دنج و امن برای رفتارهای انحرافی در نظر گرفته می‌شوند (دریاباری^۲ و همکاران، ۲۰۱۴، ص ۳۲۷). در تعریف دیگر فضاهای بی‌دفاع که امکان اتفاق افتادن آسیب‌اجتماعی در آن‌ها بیشتر از فضاهای دیگر است، فضاهایی هستند که از نظر حفاظتی مرده ولی از نظر اتفاق افتادن مسائل نابهنجار فضایی فعال و زنده هستند (راپاپورت، ۱۳۶۶، ص ۵۸). مهم‌ترین ویژگی‌های فیزیکی-اجتماعی فضاهای بی‌دفاع عبارت‌اند از: فضاهای ره‌اشده، فقدان علائم و نشانه‌های شناسایی، هویت و تعریف ضعیف، عدم روشنایی و معنی‌دار بودن منظره یا ضعف در این منظره، ساختار پیچیده، گوناگونی فعالیت‌ها، تناسب ضعیف یا عدم وجود تناسب، باریک و تنگ بودن، عدم تفکیک فضاهای عمومی و خصوصی، ارتباط ضعیف ساختمان‌ها با خیابان یا با فضاهای باز دیگر

1- Ghahramani

2- Daryabari

در یاباری و همکاران، ۱۰۱۳، ص ۱۲۸). در مجموع فضاهای بدون دفاع شهری فضاهایی در درون شهرها هستند که به دلیل ویژگی‌های فیزیکی و موقعیت قرار گرفتن آن‌ها نسب به دیگر نقاط شهری قابلیت بیشتری برای وقوع رفتارهای انحرافی دارند. این فضاها به کسی تعلق ندارند و به همین دلیل فضاهای مطمئنی برای رفتارهای انحرافی محسوب می‌شوند (قولیچ و آماری^۱، ۲۰۱۳، ص ۲۸). در مقابل فضاهای بی‌دفاع، فضاهای قابل دفاع مطرح می‌شوند که می‌توان گفت فضای قابل دفاع متکی بر خود حفاظتی و نه دخالت دولت است، بنابراین در برابر کوتاهی دولت از حمایت، آسیب‌پذیر نیست. «نیومن» فضای قابل دفاع را یک مفهوم طراحی که متشکل از چهار ویژگی است، می‌داند. وی این چهار عامل را این‌گونه بیان می‌دارد: تعیین فضا که رفتار و نگرش ساکنان را تعیین می‌کند، موقعیت پنجره‌ها که نظارت طبیعی اماکن عمومی را اجازه می‌دهد، انطباق اشکال ساختمان با فرهنگ و ویژگی محلی که خصوصیات منفی و ریسک آسیب‌پذیری را دور می‌کند، و اینکه مکان توسعه به دور از مناطق تهدیدآمیز باشد (نیومن^۲، ۱۹۷۳، ص ۵۰). فضای شهری امن از ویژگی‌های عینی و کالبدی گسترده‌ای برخوردار است که گاهی دارای تأثیرات متقابل نیز هست؛ اما علاوه بر این موارد یک فضای شهری امن مستلزم تعاملات اجتماعی نیز است. چنان‌که آرامش و امنیت شهرها تنها به وسیله پلیس تأمین نمی‌شود. بلکه آرامش و امنیت معمولاً به وسیله ایجاد شبکه‌ای پیچیده و تقریباً ناخودآگاهی از نظارت‌ها و رعایت داوطلبانه هنجارها در میان خود مردم حفظ می‌شود و به وسیله خود مردم اجرا می‌شود (صالحی؛ ۱۳۸۷، صص ۱۱۲-۱۱۳).

روش‌شناسی

بر اساس هدف، این پژوهش از نوع پژوهش‌های توصیفی-تحلیلی و از نوع کاربردی است. وضع موجود را بررسی کرده و به توصیف منظم و نظام‌دار وضعیت فعلی منطقه مورد مطالعه می‌پردازد و ویژگی‌ها و صفات آن را مطالعه و

1- Gholich & Amari

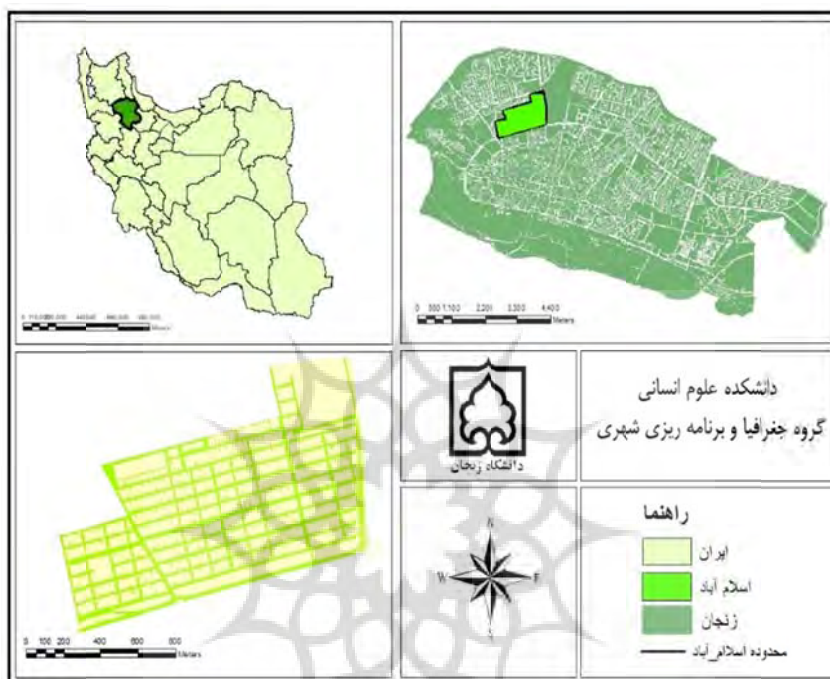
2- Newman

بررسی می‌کند. به منظور ارزیابی و شکل‌گیری چارچوب مفهومی پژوهش از منابعی همچون کتب، مجلات، مقالات، آمارنامه‌ها و جست‌وجوی اینترنتی و... استفاده و برای نشان دادن وضعیت موجود محدوده، سالنامه‌ها، نقشه‌ها و طرح‌های جامع و تفصیلی شهر زنجان بررسی شده است. بخش دیگر اطلاعات فضاهای بی‌دفاع در موقعیت‌های فعلی منطقه و همچنین پاره‌ای از ویژگی‌های کالبدی محدوده با استفاده از روش پیمایشی، ثبت شد. با توجه به ماهیت فضایی پژوهش از روش‌ها و فن‌های مناسب تحلیل مکانی نیز استفاده شد. جامعه آماری مجموعه کاربری‌ها و فضاهای موجود در منطقه مورد مطالعه در شهر زنجان در سال (۱۳۹۹) است؛ چون سنجش شاخص‌های عینی با استفاده از داده‌های تمام شماری منطقه اسلام‌آباد در زنجان بوده است. شاخص‌های مورد استفاده در پژوهش با استفاده از پژوهش‌ها صورت گرفت و همچنین با راهنمایی و نظر استاد راهنما به دست آمد و در جهت تجزیه و تحلیل اطلاعات و تهیه نقشه‌های پهنه‌بندی از نرم‌افزارهای آماری و گرافیکی (آرک‌جی‌آی‌اس، اکسپرت چویس) استفاده شد. همچنین لایه‌های مورد نیاز در پژوهش از شهرداری زنجان گرفته شده و با استفاده از فرآیند تحلیل سلسله‌مراتبی «ای‌اچ-پی»، مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. یکی از دلایل استفاده از مدل تحلیل سلسله‌مراتبی «ای‌اچ-پی» آن بود که پژوهشگر در زمینه اوباشگری و تأثیر آن بر شکل‌گیری فضاهای بی‌دفاع با گزینه‌های مختلفی مواجه بوده است.

قلمرو پژوهش

محدوده مکانی پژوهش منطقه اسلام‌آباد از جمله مناطق بزرگ اسکان غیررسمی در شهر زنجان است. این منطقه از طرف شمال به ناحیه الهیه و جانبازان و کوی فرهنگ، از طرف شرق به پادگان تیپ دو زرهی زنجان، از طرف جنوب به اراضی خالی پادگان و کمربند شمالی و سپس به مناطق مسکونی موسوم به شهرک رجایی و با پارکی با همین نام و نیز واحدهای مسکونی در حال احداث خاتم‌الانبیاء و از طرف غرب به منطقه مسکونی کوچکی به نام سعیدیه قرار دارد. منطقه اسلام‌آباد با مساحتی حدود (۹۳/۵)

اوباشگری و فضاهای بی‌دفاع شهری (مورد مطالعه: منطقه اسلام‌آباد زنجان) 43
 هکตาร์ (۱/۸) درصد از مساحت شهر زنجان را شامل می‌شود. در سال (۱۳۹۵) این منطقه با (۲۳۴۶۵) نفر جمعیت، (۵۰۴۱) درصد جمعیت شهر زنجان را دارا بود. موقعیت جغرافیایی محدوده مورد مطالعه در نقشه زیر آورده شده است.

شکل شماره (۱). موقعیت جغرافیایی محدوده مورد مطالعه.

یافته‌ها و تجزیه و تحلیل

فرآیند تحلیل سلسله‌مراتبی در هنگامی که عمل تصمیم‌گیری با چند گزینه رقیب و معیار تصمیم‌گیری روبه‌روست می‌تواند استفاده شود. معیارهای مطرح‌شده می‌توانند کمی و کیفی باشند. اساس این روش تصمیم‌گیری بر مقایسه‌های زوجی نهفته است. اولین قدم ایجاد یک نمایش گرافیکی از مسئله است که به آن درخت سلسله‌مراتبی تصمیم می‌گویند، که عوامل مقایسه‌شده و گزینه‌های رقیب ارزیابی‌شده در تصمیم را نشان می‌دهد. سپس یک سری مقایسه‌های زوجی انجام می‌گیرد. این مقایسه‌ها، وزن هریک از فاکتورها را در

راستای گزینه‌های رفیب مورد ارزیابی در تصمیم نشان می‌دهد. در نهایت منطق فرآیند تحلیل سلسله‌مراتبی به‌گونه‌ای ماتریس‌های حاصل از مقایسه‌های زوجی را با یکدیگر تلفیق می‌کند که تصمیم بهینه حاصل شود.

در پژوهش حاضر شاخص‌های بررسی‌شده شامل (۸) شاخص هستند که از طریق پژوهش‌های صورت گرفته، با بررسی‌های میدانی انجام‌شده از منطقه و مشکلات موجود در آن و همچنین مشورت و نظر استاد راهنما انتخاب‌شده‌اند و در جدول زیر آورده شده‌اند.

جدول شماره (۱). شاخص‌های مورد بررسی.

ردیف	شاخص
۱	دیوارنویسی نامناسب
۲	شکستن چراغ‌ها
۳	وجود فضاهای رهاشده و زمین‌های خالی مناسب برای حضور افراد ولگرد
۴	ریختن زباله در خیابان
۵	محل‌هایی برای وقوع رفتارهای نامناسب
۶	ریختن زباله در زمین‌های خالی
۷	نامناسب بودن تابلوها
۸	آسیب رساندن به درختان (یادگاری نوشتن و شکستن شاخه درختان)

مقایسه‌های زوجی

در این مرحله در قالب پرسشنامه‌ای از صاحب‌نظران خواسته شد که در جدول مقایسه‌های دوجه‌دویی معیارها را انجام دهند. در این پرسشنامه برای معیارها، جدولی طراحی شده بود که لازم بود صاحب‌نظران با در نظر گرفتن اهداف، ارجحیت هر یک از راهبردها را نسبت به همدیگر مشخص کنند.

در پژوهش حاضر جدول‌های مقایسه ماتریس‌های زوجی برحسب نظر (۱۰) تن از متخصصان این رشته و با استفاده از نرم‌افزار اکسپرت چویس ترکیب‌شده است و نتایج زیر به‌دست آمده است (شکل شماره ۲).

آسیب درختان	نامناسب بودن تابلو	رباله زمین خالی	محل رفتار نامناسب	زباله خیابان	فضاهای رهاشده	شکستن چراغ‌ها	دیوارنویسی نامناسب
۱	۱	۲	۴	۲	۲	۳	
۲	۳	۳	۱	۳	۲		
۴	۳	۲	۱	۳			
۲	۱	۴	۵				
۳	۵	۳					
۳	۲						
۱							
							۰/۶

شکل شماره (۲). ماتریس زوجی شاخص‌های موردبررسی.

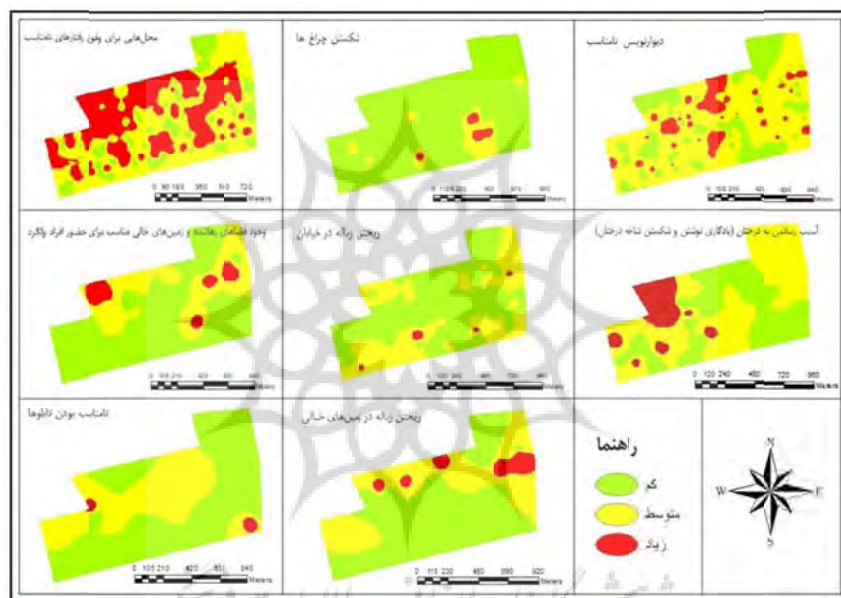
بر اساس وزن نهایی معیارها، مشخص شد که معیار محل‌هایی برای وقوع رفتار نامناسب با وزن (۰/۲۴۴) دارای بیشترین وزن از میان مجموع وزن معیارها است و کمترین میزان وزن مربوط به معیار ریختن زباله در خیابان است که وزن آن برابر با (۰/۵۴) است.

- Goal: vandalism
 - divar (L: /067)
 - cheragh (L: /171)
 - faza raha shode (L: /179)
 - zobale khiaban (L: /054)
 - faza namonaseb (L: /244)
 - zobale zamin khali (L: /173)
 - tablo (L: /056)
 - derakhtan (L: /055)

شکل شماره (۳). نمایش وزن محاسبه‌شده معیارها.

همان‌طور که اشاره شده است، نرخ سازگاری نشان می‌دهد که چه اندازه می‌توان به اولویت‌های حاصل از اعضاء گروه و یا اولویت جدول‌های ترکیبی اعتماد کرد. در مقایسه‌های زوجی این پژوهش مشاهده شده است که نرخ سازگاری (۰/۰۶) است که کمتر از (۰/۱) است؛ بنابراین به اولویت‌ها و وزن‌دهی این پژوهش می‌توان اعتماد کرد و به ادامه پژوهش پرداخت.

پس از طی این مراحل نقشه‌های پهنه‌بندی برای هریک از شاخص‌ها و نقشه نهایی محدوده به‌دست‌آمد که در ادامه ارائه می‌شود.

شکل شماره (۴). توزیع فضایی شاخص‌های موردبررسی در پژوهش.

شاخص دیوارنویسی نامناسب در منطقه اسلام‌آباد در پهنه اول با شدت کم (۳۲/۳۶) هکتار مساحت، (۴۰۴۵) نفر جمعیت و (۹۵۶) خانوار، در پهنه دوم (متوسط) (۷۵/۷۵) هکتار مساحت، (۲۶۹۶۳) نفر جمعیت و (۶۳۰۹) خانوار و پهنه سوم با شدت زیاد (۱۲/۴۲) هکتار مساحت، (۴۵۶۰) نفر جمعیت و (۱۰۷۸) خانوار را به خود اختصاص داده است. دیوارنویسی‌های نامناسب در این منطقه توزیع پراکنده‌ای دارند. اغلب دیوارنویسی‌های زیادی وجود داشت که در

این میان در بعضی قسمت‌های شمال‌غرب، شمال‌شرقی، و به‌ویژه در خیابان اصلی، (خیابان مدنی) و بخش‌های جنوبی (خیابان اشرفی اصفهانی) دیوارنویسی کاهش چشمگیری را نسبت به سایر نقاط نشان می‌دهد.

شاخص شکستن چراغ در پهنه اول (کم) (۱۰۷/۵۹) هکتار مساحت، (۳۱۹۰۳) نفر جمعیت و (۷۴۵۲) خانوار، در پهنه دوم (متوسط) (۱۰/۷۲) هکتار مساحت، (۲۱۵۶) نفر جمعیت و (۵۲۵) خانوار و در پهنه سوم (زیاد)، (۲/۲۰) هکتار مساحت، (۱۵۰۹) نفر جمعیت و (۳۶۶) خانوار را به خود اختصاص داده است. در منطقه اسلام‌آباد اکثر چراغ‌ها سالم بوده و در بعضی نقاط در مناطق جنوبی چراغ‌های بیشتری شکسته شده‌اند ولی در یک نقطه از خیابان مدنی و در قسمت شرقی خیابان شهید سلیمانی و خیابان گودرزی شدت چراغ‌های شکسته زیاد بوده که در نقشه فوق با رنگ قرمز مشخص شده است.

شاخص فضاهای رهاشده و زمینه‌ای خالی مناسب برای حضور افراد ولگرد در پهنه اول (کم) (۷۹/۲۴) هکتار مساحت و (۲۲۸۷۷) نفر جمعیت و (۵۵۳۶) خانوار، در پهنه دوم (متوسط) (۳۴/۰۷) هکتار مساحت، (۸۹۲۶) نفر جمعیت، (۱۹۱۱) خانوار و در پهنه سوم (زیاد) (۷/۱۸) هکتار مساحت، (۳۷۶۵) نفر جمعیت و (۸۹۶) خانوار را دربر گرفته است. این شاخص در اسلام‌آباد به‌صورت خاص در منطقه شمال شرق به طرف نواحی مرکزی و جنوبی با شدت زیاد کشیده شده و همچنین در شمال‌غرب با شدت زیاد پراکنده شده است و در نواحی شمالی به‌صورت متوسط دیده می‌شود و در سایر مناطق شدت فضاهای رهاشده کم بوده یا اصلاً وجود نداشته است.

شاخص زباله‌های ریخته شده در خیابان در پهنه اول (کم) (۷۳/۳۰) هکتار مساحت، (۱۸۶۳۵) نفر جمعیت، (۴۴۹۴) خانوار، در پهنه دوم (متوسط) (۴۶/۱۳) هکتار مساحت، (۱۶۳۴۰) نفر جمعیت و (۳۷۰۸) خانوار و در پهنه سوم (زیاد) (۱/۰۸) هکتار مساحت، (۵۹۳) نفر جمعیت و (۱۴۱) خانوار را دربر گرفته است. پراکنش فضایی این شاخص بیشتر در حاشیه‌های منطقه در مناطق شمال شرق، شمال‌غرب، جنوب شرق و جنوب غرب به‌طور متوسط

گسترده شده است که شدت آن در مناطق جنوبی در شرق و غرب بیشتر بوده است. در سایر نواحی در منطقه زباله‌های کمتری ریخته شده‌اند. همچنین در کل محدوده هیچ‌گونه سطل زباله‌ای مشاهده نشده و این موضوع یکی از مشکلاتی است که می‌تواند به ریختن زباله در خیابان‌ها و آسفتگی فضا منجر شود.

شاخص محل‌هایی برای وقوع رفتارهای نامناسب در پهنه اول (کم) (۱۶/۸۶) هکتار مساحت، (۱۴۲۹) نفر جمعیت، (۳۳۷) خانوار، در پهنه دوم (متوسط) (۵۷/۳۰) هکتار مساحت، (۱۲۲۴۹) نفر جمعیت، (۲۷۵۵) خانوار و در پهنه سوم (زیاد) (۴۶/۳۴) هکتار مساحت، (۲۱۸۹۰) نفر جمعیت، (۵۲۵۱) خانوار را در خود جای داده است. این مکان‌ها اغلب در محدوده مورد نظر زیاده بوده و شدت بالایی را به خود اختصاص داده است. هرچه به سمت مناطق شمالی حرکت کرده، این مکان‌ها نمود و شدت بیشتری را نشان می‌دهند. در خیابان مدنی نسبت به سایر خیابان‌ها از شدت این مکان‌ها کم می‌شود و در مناطق جنوبی نیز هرچه به سمت خیابان اشرفی اصفهانی در جنوبی‌ترین قسمت پیش رفته باز هم از شدت این مکان‌ها کاسته شده و وضعیت نسبتاً بهتری را دارا است.

شاخص ریختن زباله در زمین‌های خالی در پهنه اول (کم) (۷۱/۵۶) هکتار مساحت، (۱۹۱۲۱) نفر جمعیت، (۴۶۳۸) خانوار، و در پهنه دوم (متوسط) (۴۲/۲۷) هکتار مساحت، (۴۵۲۸) نفر جمعیت، (۳۲۵۵) خانوار و در پهنه سوم (زیاد) (۶/۶۸) هکتار مساحت، (۱۹۱۹) نفر جمعیت و (۴۵) خانوار را به خود اختصاص داده است. اکثر زمین‌های خالی به‌طور متوسط و زیاد در قسمت‌های شمالی و شرقی قرار گرفته و تعدادی هم در غرب این منطقه به‌صورت متوسط پراکنده شده است. سایر نواحی منطقه دارای شدت کمی از زباله‌های ریخته شده در زمین‌های خالی هستند.

شاخص نامناسب بودن تابلو در پهنه اول (کم) (۷۵/۱۹) هکتار مساحت، (۱۹۷۰۰) نفر جمعیت، (۴۵۲۹) خانوار، در پهنه دوم (متوسط) (۴۳/۷۲) هکتار مساحت، (۱۵۵۹۳) نفر جمعیت، (۳۷۴۹) خانوار و در پهنه سوم (زیاد) (۱/۵۹)

هکتار مساحت، (۱۲۷۵) نفر جمعیت، (۶۵) خانوار را به خود اختصاص داده است. پراکنش فضایی نامناسب بودن تابلوها یا زنگ زدن و خراب بودن ناخوانا شدن آن‌ها به دلایل مختلف، قسمت‌های وسیعی از مرکز، شمال، شمال‌غرب و جنوب شرق در این منطقه را به صورت متوسط و زیاد به خود اختصاص داده است و در سایر نواحی تابلوها به نسبت سالم‌تر و مناسب‌تر هستند.

شاخص آسیب رساندن به درختان که شامل شکستن شاخه درختان و یادگاری نوشتن بر روی آن‌هاست در پهنه اول (کم) (۴۵/۰۸) هکتار مساحت، (۱۳۸۵۸) نفر جمعیت، (۳۳۳۸) خانوار، در پهنه دوم (متوسط) (۶۱/۵۴) هکتار مساحت، (۱۶۶۸۵) نفر جمعیت، (۳۸۰۲) خانوار و در پهنه سوم (زیاد) (۱۳/۹۳) هکتار مساحت، (۵۰۲۵) نفر جمعیت و (۱۲۰۳) خانوار را شامل می‌شود. این شاخص اغلب در قسمت‌های شمال‌غرب این منطقه قرار دارد. به‌طور متوسط نیز در سایر نواحی درختان آسیب‌دیده وجود دارد که شدت آسیب‌دیدگی آن‌ها به مراتب کمتر بوده است و وسعت نسبتاً زیادی به خود اختصاص داده است. پهنه کمتر آسیب‌دیده از قسمت‌های شمالی به طرف قسمت جنوب‌شرقی کشیده شده است و قسمت‌هایی از غرب و جنوب منطقه را دربرمی‌گیرد.

ترکیب و تلفیق نهایی لایه‌ها

داده‌ها و لایه‌هایی که در مراحل قبلی تهیه شده‌اند پس از وزن‌پذیری با روش «ای‌اچ‌پی» در قالب عملیات انطباقی و همپوشانی لایه‌ها ترکیب و تلفیق می‌شوند. عملیات انطباق و یا همپوشانی لایه‌ها به صورت منطقی و حسابی قسمتی از تمام بسته‌های نرم‌افزاری «جی‌آی‌اس» است. نتیجه همپوشانی منطقی یک تابع (۱،۰) به معنای مناسب و نامناسب است، درحالی‌که نتیجه همپوشانی ریاضی یک نقشه، مناسب است که برحسب درجه مناسب بودن تنظیم شده و طیف مختلفی از رنگ‌ها را دربرگیرد. هنگامی که در تعریف پروژه چند دسته شرط تعریف شده باشد، از همپوشانی ریاضی و هنگامی که یک دسته شرط تعریف شده باشد، از همپوشانی منطقی استفاده می‌شود.

در این مرحله با روش «ایندکس اورلی»^۱ و استفاده از «گسترنشن»^۲ «تحلیل مکانی»^۳ و به کارگیری دستور «رسترکلکیولیتز»^۴ برای تعیین موقعیت‌هایی که در آن‌ها شرایط مذکور صدق می‌کنند، از عملیات انطباقی و همپوشانی ریاضی استفاده شد و نقشه زیر به دست آمد.

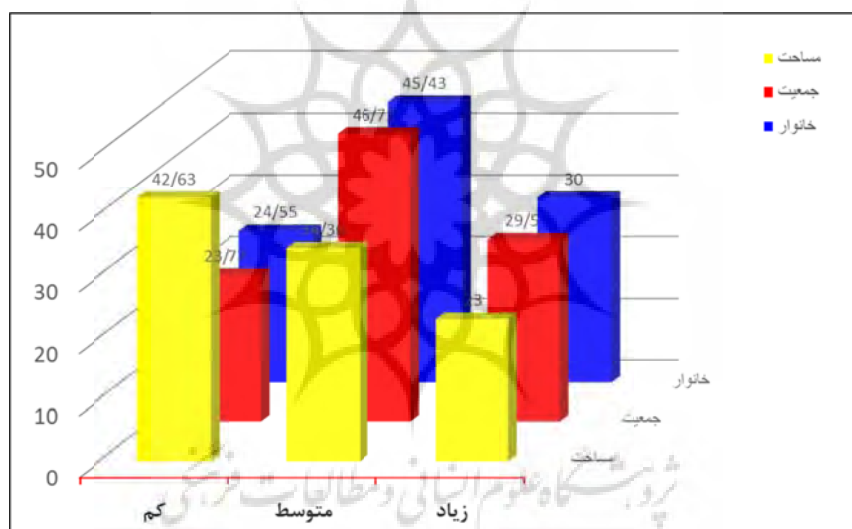

شکل شماره (۵). توزیع فضایی اوباشگری در محله اسلام‌آباد.

با توجه به اطلاعات جمعیت، خانوار و مساحت در سال (۱۳۹۵) شاخص نهایی اوباشگری و فضاهای بی‌دفاع در منطقه اسلام‌آباد در پهنه (اول) کم (۵۱/۳۸) هکتار مساحت، (۸۴۵۵) نفر جمعیت، (۲۰۴۹) خانوار و در پهنه دوم (متوسط) (۴۱/۴۱) هکتار مساحت، (۱۶۶۲۰) نفر جمعیت، (۳۷۹۱) خانوار و در پهنه سوم (زیاد) (۲۷/۷۲) هکتار مساحت، (۱۰۴۹۳) نفر جمعیت، (۲۵۰۳) خانوار را به خود اختصاص داده است.

- 1- Index Overlay
- 2- Extention
- 3- Spatial Analyst
- 4- Raster Calculator

نقشه نهایی از وضعیت موجود در منطقه اسلام‌آباد در سال (۱۳۹۹) که طی مراحل مختلف و برداشت میدانی به دست آمده است، نشان‌دهنده این موضوع است که وضعیت این منطقه در نواحی شمالی نامناسب بوده و میزان اوباشگری و وجود فضاهای بی‌دفاع، بالا است. خیابان اصلی این منطقه (خیابان مدنی) در جهت شرقی- غربی از وضعیت بهتری نسبت به قسمت‌های دیگر برخوردار بوده است؛ و هرچه به سمت خیابان اشرفی اصفهانی که در قسمت جنوبی این منطقه قرار دارد پیش رفته، اوباشگری و فضاهای بی‌دفاع کمتر شده و وضعیت نسبتاً مناسب‌تری را نشان می‌دهد. شکل شماره (۶) درصد مساحت، خانوار و جمعیت موجود در هر سه پهنه (کم، متوسط، زیاد) را به صورت جداگانه نشان می‌دهد.

شکل شماره (۶). نمودار درصد مساحت، جمعیت و خانوار موجود در هر پهنه در شاخص نهایی.

اوباشگران با دیدن نشانه‌های اجتماعی و یا نمادهای محیط کالبدی که بیانگر آشفتگی در بافت منطقه است به خود جرئت و جسارت می‌دهند که می‌توانند در آن فضا خرابکاری‌های بیشتری انجام دهند؛ زیرا این مکان‌ها این حس را به بیننده القا می‌کنند که سازمان‌ها و مسئولان عهده‌دار، به این امر بی‌توجه‌اند؛ بنابراین می‌توانند به هر عمل ناهنجار در آن مکان دست بزنند. بر

این اساس اوباشگران مکان‌هایی که شرایط مساعدی برای بروز جرم دارند را می‌توانند ویران‌تر و بی‌دفاع‌تر از قبل کنند، تا به راحتی به اهداف خود برسند. بزهدکاران با مشاهده آشفتگی‌های ظاهری محیط، ساختمان‌های متروکه، دیوارنویسی‌های ناپسند و ناسزاهای نوشته‌شده بر روی دیوارها و یا تجمع مردمان بی‌سرپناه در منطقه متوجه عدم نظارت و کنترل اجتماعی شده، برای انجام اعمال مجرمانه خود جذب این مکان‌ها می‌شوند. بدین ترتیب اگر پنجره‌ای شکسته باشد و مرمت نشود آن‌کس که تمایل به شکستن قانون و هنجارهای اجتماعی دارد، با مشاهده بی‌تفاوتی جامعه نسبت به این امر، اقدام به خرابکاری یا شکستن شیشه پنجره دیگری می‌کند. دیری نمی‌پاید که شیشه‌های بیشتری شکسته می‌شود و این تصور امکان ایجاد هرج و مرج از خیابانی به خیابان دیگر و از محله‌ای به محله دیگر می‌رود و با خود این نشانه را به همراه دارد که مجاز است در این مکان هر کاری انجام شود، بدون آنکه کسی مزاحم شود (کلانتری، ۱۳۹۶، ص ۲۱۰).

ترسیم نیمرخ شاخص تلفیقی اوباشگری و فضاهای بی‌دفاع شهری

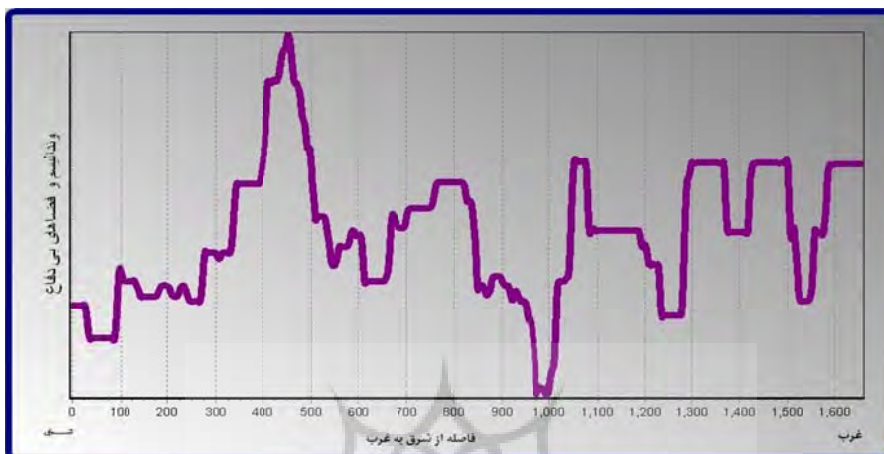
برای ترسیم نیمرخ شاخص تلفیقی اوباشگری و فضاهای بی‌دفاع در منطقه اسلام‌آباد در شهر زنجان از نوار ابزار تری «تری‌دی آنالیز»^۱ و ابزار «اینترپولیت لاین»^۲ در محیط نرم‌افزار «آرک‌جی‌آی‌اس» استفاده شده است. شکل‌های شماره (۷ و ۸) نیمرخ شاخص تلفیقی اوباشگری و فضاهای بی‌دفاع را به ترتیب در جهت شرقی- غربی و شمالی- جنوبی نشان می‌دهد. بر اساس این دو شکل، با فاصله گرفتن از شرق با وجود نوسانات زیاد در مسیر، نیمرخ مورد نظر افزایش شاخص اوباشگری و فضاهای بی‌دفاع شهری را نشان می‌دهد و نیمرخ به طرف بالا حرکت کرده است (شکل شماره ۷).

و در نیمرخ شمالی- جنوبی نیز نوسانات زیادی وجود دارد؛ اما این نیمرخ هرچه به سمت مناطق جنوبی کشیده می‌شود، کاهش اوباشگری و فضاهای بی‌دفاع شهری را نشان می‌دهد؛ بنابراین سمت شمال و غرب اوباشگری و

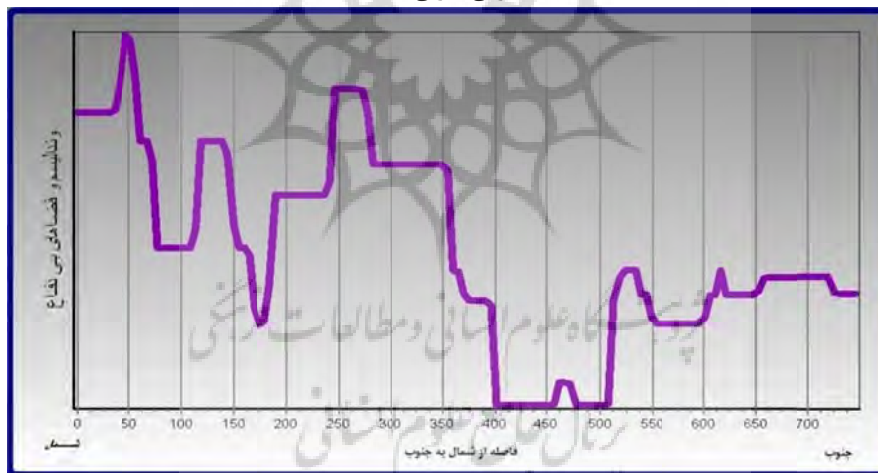
1- 3D Analyst

2- Interpolate Line

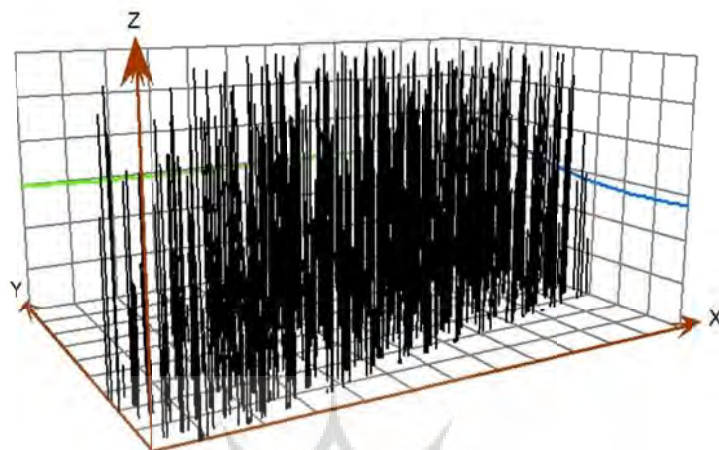
فضاهای بی‌دفاع شهری بیشتر بوده و وضعیت نامناسب‌تری نسبت به جنوب و شرق منطقه مورد نظر دارد (شکل شماره ۸).

شکل شماره (۷). نیمرخ شاخص تلفیقی اوباشگری و فضاهای بی‌دفاع منطقه اسلام‌آباد زنجان در جهت شرقی-غربی.

شکل شماره (۸). نیمرخ شاخص تلفیقی اوباشگری و فضاهای بی‌دفاع منطقه اسلام‌آباد زنجان در جهت شمالی-جنوبی.

شکل شماره (۹). تحلیل روند شاخص تلفیقی اوباشگری و فضاهای بی دفاع منطقه اسلام آباد زنجان.

نتیجه گیری

با ایجاد تغییرات بنیادی در عوامل مکانی به وجود آورنده و تسهیل کننده فرصت‌های خشونت‌ورزی و خشونت‌گری، می‌توان فضایی و کالبدی مقاوم ایجاد کرد و میزان و نوع رفتارهای خشونت‌بار را کاهش داد. در بسیاری از موارد شکل‌گیری محله‌ها یا فضاهای بی‌دفاع در سطح شهر، محصول ساختار خاص کالبدی یا به‌عبارت‌دیگر حاصل نوعی طراحی محیط آن از یکسو و پارامترهای خاص اجتماعی و اقتصادی از سوی دیگر است. بخش قابل‌توجهی از خشونت‌های رخ داده، در فضاهای شهری، به استعداد و خشونت‌پذیری آن فضا مربوط می‌شود که نقش مهمی در ارتکاب خشونت و جرم دارد. پژوهش حاضر با هدف تأثیر وندالیسم بر شکل‌گیری فضاهای بی‌دفاع انجام شده است. در این پژوهش اوباشگری و فضاهای بی‌دفاع با داشتن (۸) شاخص بررسی شده و در واقع منطقه با توجه به هر کدام از شاخص‌های مورد مطالعه بررسی شده است. با توجه به نقشه نهایی از کل این شاخص‌ها اطلاعاتی از این قبیل از منطقه مورد مطالعه به‌دست آمده که عبارت است از اینکه منطقه دارای وضعیت

نامناسبی از لحاظ اوباشگری و فضاهای بی‌دفاع خصوصاً در نواحی شمالی. هرچند در مرکز منطقه که خیابان مدنی (جهت شرقی- غربی) قرار دارد و در قسمت جنوبی منطقه که خیابان اشرفی اصفهانی نام دارد، به دلیل کاربری‌های موجود در آن‌ها و نوسازی ساختمان‌ها و نظارت بیشتر ساکنان، وضعیت نسبتاً مناسب‌تری را دارا است. همچنین اوباشگران بالقوه با دیدن بی‌نظمی در فضا و آشفتگی کالبدی به دنبال فعلیت بخشیدن به اندیشه‌های مجرمانه خود خواهند بود؛ بنابراین باقی ماندن خرابکاری‌های محیطی و آشفتگی‌های موجود در فضا کیفیت زندگی را کاهش می‌دهد و سبب بروز جرم‌های بیشتری در آن فضا می‌شود. نتیجه‌ای که می‌توان گرفت این است که منطقه اسلام‌آباد از نظر وضعیت اوباشگری و فضاهای بی‌دفاع به سمت یک نوع شکاف و اختلاف فضایی بین خیابان مدنی (با ظاهر و وضعیت کاملاً مناسب) و خیابان‌های شمالی (وضعیت نامناسب) در حال حرکت است. نتایج حاصل نشان داد که این پژوهش با پژوهش «ورونیکا مگلر و همکاران» (۲۰۱۴)، «محمدحسن یزدانی» (۱۳۹۶) و «علیرضا بندآباد» (۱۳۹۶) از نظر اینکه نبود نظارت و اختلاف اجتماعی و فرهنگی و ناهماهنگی بصری از علل گرایش به خرابکاری و اوباشگری است، همخوانی دارد و تغییر و دست‌کاری مداوم محیط و ارزیابی آن از اهمیت زیادی برخوردار است.

پیشنهادها

در پایان با توجه به اطلاعات به دست آمده به ارائه پیشنهادهایی در این زمینه پرداخته می‌شود:

- 1) فضاهای بی‌دفاع در نقاط مختلف اسلام‌آباد از جمله مناطق شمالی دارای رؤیت بصری ضعیف بوده و در قسمت‌هایی نیز فاقد رؤیت بصری هستند. در این راستا در طراحی و ساخت فضاها به رؤیت بصری مناسب و دیده شدن از زوایای مختلف به میزان مناسب توجه شود. از قرار دادن نمای کناری ساختمان‌ها، پیچ و خم‌دار کردن بر اثر جلو و عقب رفتگی ساختمان‌ها در طول خیابان‌ها تا حد ممکن جلوگیری شود.

- 2) فضاهای دارای نرخ بالای خشونت، مثل فضاهای متروکه و محروبه که کانون سرقت و نزاع و درگیری هستند در مناطق شمال غربی اسلام آباد زیاد دیده شده که با اصلاح و کاهش این ویژگی در مواردی می توان به حذف مکان های متروکه و در مواردی نیز با دادن نقش و فعالیت و نیز بازسازی می توان فضاهای متروکه و رها شده را کاهش داد و همچنین در بدنه خیابان، ساختمان هایی با شکل ها و تناسب نامتعارف که احساس عدم تعادل و نبود ثبات کالبدی را القا می کنند، بسیار زیاد وجود دارد که باید به ترمیم و بازسازی آن ها از طریق دادن تسهیلات و امکانات از طرف شهرداری ها پرداخته شود.
- 3) بدنه ها باید فاقد گوشه های مخفی و کوچه های بن بست باشند تا مانع از وقوع جرم و خشونت شوند. این ویژگی در قسمت های شمال شرقی به صورت های مختلف وجود داشته و می توان با اصلاح و بازسازی کوچه ها و خیابان ها تا حدی این فضاها را کاهش داد.
- 4) اختلاف سطح ناگهانی در مسیر حرکت پیاده در کوچه های شمالی و شمال غرب منطقه به نحو بارزی وجود داشته و منجر به غافلگیری افراد می شود. این مورد را می توان با اصلاح و بازسازی معابر، پیاده روها و کوچه ها اصلاح کرد.
- 5) پیاده روها باید دارای اتصالات تعریف شده و ممتد باشد و عرض پیاده روها مقابل ساختمان ها برای استفاده کنندگان باید افزایش یابد تا منجر به ایجاد ازدحام و خشونت (نظیر تنه زنی و هل دادن) در پیاده رو نشود. این مورد به جز خیابان مدنی در تمامی کوچه ها در این منطقه مشاهده شده و می توان با کمک شهرداری به اصلاح آن ها پرداخت.
- 6) در مکان یابی پارک ها باید دقت کرد تا ناهمواری ها و کنج ها و گوشه ها زیاد نباشد و ضمن اینکه در طراحی پارک ها در نظر گرفتن قرارگاه های رفتاری گوناگون (مانند قدم زدن، نشستن، استراحت و...) و همچنین فضاهای مناسب برای بازی کودکان ضروری است. در پارک موجود در

شمال غربی این منطقه می‌توان امکانات بیشتری از جمله وسایل بازی

کودکان و نیمکت‌هایی برای پدر و مادران و... در نظر گرفت.

7) کلیه گوشه‌های تاریک باید با نورپردازی حداقل (۵۰) لوکس قابل‌رؤیت باشد و یا کلیه ورودی‌ها و قلمروها در ساختمان‌ها با استفاده از نورپردازی مشخص شوند که در قسمت‌های مرکزی به طرف جنوب منطقه، چراغ‌هایی نامناسب وجود دارد که می‌توان با نورپردازی مناسب از وقوع بسیاری از جرائم جلوگیری کرد.

8) تعیین مالکیت زمین‌های متروکه و بی‌استفاده به‌خصوص در قسمت‌های شمال شرقی و اجباری کردن مراقبت از آن‌ها در منطقه اسلام‌آباد توسط شهرداری انجام پذیرد؛ و همچنین اجبار به ساختن آن‌ها همراه با راهکارهای مالیاتی و تشویقی توسط شهرداری‌ها و اداره دارایی صورت پذیرد.

9) بهبود وضعیت تابلوها توسط شهرداری در قسمت‌های شمال غرب و جنوب شرق منطقه صورت گیرد.

10) سطل زباله‌هایی در قسمت‌های مختلف توسط شهرداری برای جلوگیری از ریختن زباله در خیابان‌ها قرار داده شود، که این مورد را می‌توان به‌کل منطقه اسلام‌آباد اختصاص داد؛ زیرا در تمام مدت بررسی‌های میدانی در این منطقه هیچ‌گونه سطل زباله‌ای حتی در خیابان مدنی که خیابان تجاری این منطقه است، وجود نداشت.

- ابراهیمی فلاح، آمنه (۱۳۹۴). «شناخت ابعاد و زمینه‌های مؤثر در فضای بی‌دفاع شهری (جامعه مورد مطالعه: محله فرحزاد)». صص ۴۵-۶۶.
- بندرآباد، علیرضا؛ اسماعیل پورهمدانی، سحر (۱۳۹۶). «نقش عوامل محیطی مؤثر بر تخریب گرایبی (وندالیسم) در کیفیت عرصه‌های عمومی شهری (نمونه موردی: محله کبابیان همدان)». فصلنامه علمی پژوهشی نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، (۳۹)۳.
- حقی، سعید (۱۳۹۵). «سنجش مسئله اجتماعی وندالیسم و بررسی عوامل مؤثر بر آن در بین دانش آموزان دوره دبیرستان شهرستان بویراحمد در سال تحصیلی ۱۳۹۳-۱۳۹۴». پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد. تبریز: دانشکده حقوق و علوم اجتماعی. دانشگاه تبریز.
- راپاپورت، ایموس (۱۳۶۶). «منشأ فرهنگی مجتمع‌های زیستی». ترجمه: راضیه رضازاده. تهران: جهاد دانشگاهی، دانشگاه علم و صنعت ایران.
- رجبی امیرآباد، ربابه (۱۳۹۹). «نقش فضاهای شهری در ارتقای کیفیت‌زندگی (مطالعه موردی شهر ملایر)». نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، (۲۰)۵۸.
- ژانورن، پاتریس (۱۳۶۷). «وندالیسم بیماری جهانی خرابکاری». ترجمه: فرخ ماهان. مجله دانشمند، شماره پی‌درپی (۲۹۹).
- صالحی، اسماعیل (۱۳۸۷). «ویژگی‌های محیطی فضاهای شهری امن». تهران: مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی شهرسازی و معماری.
- فرهنگ لانگمن، (۲۰۰۳). تهران: انتشارات سپاهان انقلاب.
- قهرمانی، سهراب (۱۳۸۸). «نقش فضاهای بی‌دفاع شهری در رفتارهای خشونت‌آمیز، مطالعه موردی: فضاهای بی‌دفاع شهری در تهران». پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد. تهران: دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران.
- قنبری، ابوالفضل؛ طاهونی، مهدیه؛ قادری، ناصر (۱۳۹۵). «بررسی عوامل تأثیرگذار بروز وندالیسم در مبلمان شهری (مطالعه وردی: شهر تبریز)». پژوهش‌های جغرافیای برنامه‌ریزی شهری. (۴) ۲۴، صص ۵۶۹-۵۸۶.
- کرکه‌آبادی، زینب؛ نعمتی، ملیحه (۱۳۹۷). «عوامل مؤثر در ایجاد رفتارهای وندالیستی شهروندان سمناوی در بافت‌های فرسوده شهری». فصلنامه انتظام اجتماعی، (۱۰) ۲.
- کلانتری، محسن (۱۳۹۶). «سبک زندگی و فضاهای بی‌دفاع شهری».

آن». تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات اجتماعی فرهنگی شهر تهران، شهرداری تهران.

– محسنی تبریزی، علیرضا؛ قهرمانی، سهراب؛ یاهک، سجاد (۱۳۹۰). «فضاهای بی‌دفاع شهری و خشونت (مطالعه موردی: فضاهای بی‌دفاع شهر تهران)». جامعه‌شناسی کاربردی، (۲۲(۴))، صص ۷۰-۵۱.

– محمدی بلبان آباد، امجد (۱۳۸۴). «سنجش میزان وندالیسم و بررسی عوامل فردی و اجتماعی مرتبط با آن در بین دانش‌آموزان ناحیه یک مقطع متوسطه شهر سنندج سال تحصیلی ۱۳۸۳-۱۳۸۴»، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد رشته پژوهش علوم اجتماعی. تبریز: دانشگاه تبریز.

– نبویی، سیدعبدالحسین (۱۳۹۰). «بررسی عوامل مؤثر در بروز رفتارهای وندالیستی در میان دانش‌آموزان مقطع متوسطه شهرستان ایزده». جامعه‌شناسی کاربردی، (۲۲) ۴۳(۳)).

– نیومن، اسکار (۱۹۷۳). «خلق فضاهای قابل دفاع»؛ ترجمه: فائزه رواقی و کاوه صابر. تهران: طحان.

– یزدانی، محمدحسن؛ لطفی شاه‌ماریگلو، رقیه (۱۳۹۶). «بررسی وندالیسم در فضاهای عموم شهری». تهران: چهارمین کنفرانس بین‌المللی علوم جغرافیایی.

- Lisinak, A. (2018). Spatial analysis of selected categories of crimes in Krakow based on National Security Safety Map data
- Daryabari, J., Bayat, A., Ismailzaei, N., & Tajik, M. (2014). Urban Defenseless Spaces. Threatening Factor to the Urban Sustainable Development, MARTINIA, 5 (2) 323-332
- Matt Long and Roger Hopkins. (2015), Vandalism and Anti-Social Behaviour across Late-Modern Societies.
- Veronika Megler, David Banis, Heejun chang. (2014). spatial analysis of graffiti in San Francisco
- Gholich, A., & Amari, M. (2013). Introduction on the Urban Defenseless Spaces, Tehran, Nisa Publisher (In Persian)
- JOHN R. OLSON. (2019). Curbing vandalism and theft
- Han Wu a, J, Wei Lin a, H, Yu Liu, W. (2020), Tourists' environmental vandalism and cognitive dissonance in a National Forest Park. journal homepage: www.elsevier.com/locate/ufug

پروپوزیشن گاہ علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی